

20. SZÁZADI VÁLTOZÁSOK A PARASZTI GAZDASÁGI KÖZÖSSÉGEKBEN

PETERCSÁK TIVADAR

Előzmények

A mindennapi munkavégzésnek és a gazdálkodás megszervezésének természetes kerete a parasztszalád volt a magyar falvakban. A termelőmunka azonban nem lehetett másoktól független, rendszeresen együtt kellett működnie a faluközösség tagjaival. A jobbágyparaszti életforma legfontosabb feltétele a mezőgazdálkodásra alkalmas földterület önálló használata, de mind a feudalizmusban, mind a polgári korszak idején Európa-szerte, így Magyarországon is jellemző a kiegészítő tartozékok (pl. az erdők és legelők) többé-kevésbé elkülönített kezelése. Ezekkel – a falusi gazdaságokhoz különböző mértékben hozzátartozó – haszonvételekkel kapcsolatban nem az egyes családoknak, hanem a faluközösségnek, majd a jobbágyszabadítás után megalakuló gazdasági közösségeknek, tulajdonosi társulásoknak – összefoglalóan *közbirtokosságoknak* – volt elismert rendelkezési joga.¹

A paraszti közbirtokosságok tipikus formái az erdő- és legelőközösségek, amelyek előzményét a középkorig visszanyúló földközösségekben kereshetjük. A *földközösség* a feudális társadalom vérségi vagy területi alapon létrejövő földbirtoklási és földhasznosítási szervezete, ahol a termelő egyén csak a közösség tagjaként kerülhet kapcsolatba a földdel. A nemzeti földközösség alapja a vérségi kötelék, de ezek a közösségek a 16. századra felbomlottak. A falusi földközösségek a 11. század végétől az állandó megtelepedés következtében területi alapon szerveződtek. A közösség tagjai szabad foglalás vagy a földek időnkénti újraosztása révén birtokolhatták a faluközösség földjét. Általában a szántóföldeket és a réteket osztották újra, s ezt a sorshúzás módjáról *fűvönosztásnak* vagy *nyilas osztásnak* nevezték. A legelőt, erdőt és a halászó vizeket a falu közössége osztatlanul közösen használta. A földközösségnek nemcsak a falu jobbágjai, hanem a földesurak is tagjai lehettek, és ilyen esetekben a község az urak számára is földet osztott, de a falusiakétől nagyobb arányban.² Az elkülönült formában nehezen művelhető erdők és legelők használata rendkívül jelentős volt a közösség tagjai számára. A szántók műveléséhez szükséges állatok főként az osztatlan

---

¹ Szilágyi Miklós 2000. 558.

² Tagányi Károly 1950., Bán Péter 1980. I. 254–256., Kristó Gyula 1984. 1043–1044.

legelőkön nevelkedtek, az erdő pedig a megtelepedéshez, a lakóház építéséhez, a szerszámok készítéséhez és a fűtéshez szolgáltatott alapanyagot, de a gyűjtögetés és vadfogás révén ez biztosított táplálékot az embereknek, itt makkoltatták a sertéseket, szükség esetén lombtakarmányt is nyújtott az állatoknak. Az osztatlan közföldek használatát az udvar és a telekbirtok elválaszthatatlan részének tekintették. A jogosultságot eredetileg a háztartások szerint egyenlően számították, s az osztatlan földek felett örökletes birtoka senkinek nem lehetett. A jogokat a kihajtható állatok ráeső részében és az évenként kivágható fák mennyiségében határozták meg. A közösségi használat általában eszmei részeket tartalmazott, és a közösségi viszonyok fennmaradásában a legnagyobb állandóságot a használati jogok mutatták. A földközösség késő középkori maradványait évszázadokra meghosszabbították azok az önálló közösségek, amelyek az erdő és legelő használatát szabályozták.³

A török-kori pusztulás után, a 18. század első felében Magyarország középső és déli vidékein a földbőség következtében újraéledt a szabad foglalás és az újraosztásos földközösség, Erdély pedig – Tagányi Károly szerint – a „*földközösség klasszikus földje*” volt.⁴ Ezért találhatók nagy számban adatok a 16–18. századi székely falutörvényekben a földközösségi használatra vonatkozóan. A magántulajdonban lévő szántók mellett gyakran említik a falu közös tulajdonát, a családi használatra kiosztott *nyílföldeket*. A közjavakban való részesedés alapja a székelyeknél az *antiqua sessio*, a *belsőség*, a *belső régi telek*, az *ősi házhely*, a *nyilas házhely*.⁵ A parcellák szétoztása sorsolással, nyílvonással történt, ami eredetileg tulajdonjeggyel ellátott nyílvesszőket jelentett, később a tulajdonjegy fapálcikákra, falapokra, papírszeletekre tevődött át. A székelyeknél legtovább az erdőkben maradt meg a hagyományos osztásmód, a *nyilazás* vagy *cinkus húzás*. A zalániak 1785-ben a levágott erdő fáját 58 rakásba hordták össze, s ezeket *cinkus*-nak nevezve megszámozták és húztak hozzá egy-egy *füst-számot*, ház-számot. A sors szerint jussolt fát mindenkinek idejében haza kellett hordani. Étfalván a 18. század végén és a 19. század elején *cinkusnak* azt a fából vagy papírosból készült osztójelet nevezték, amellyel sorsot húztak.⁶

A Székelyföldön a 19. század elejéig jellemzők a falvaktól nagyobb, több községet magába foglaló közhavasok. Legnevezetesebb Aranyosszék hatalmas *székely erdője*, amelyet már 1538-ban említettek. Több falu erdőközössége volt a csíki *hét község havasa*, a háromszéki *kilenc falu erdeje* és az udvarhelyszéki *tizenhét falu havasa*. Az erdő piaci értékének megnövekedése miatt a 18. századtól a székelyföldi települések a közhavasok felosztására törekedtek. A székelyföldi közbirtokosságok a 16-19. században a Keleti-Kárpátok lakóinak sajátos önkormányzati szervezetei voltak, amelyek keretében a közösségek megszervez-

---

³ Horváth Pál 1960. 251–256.

⁴ Tagányi Károly 1950. 37.

⁵ Imreh István 1999. 213–214.

⁶ Imreh István 1983. 250., 523.

ték az erdő- és legelőterületek ésszerű használatát. Erdélyben az arányosításról és a tagosításról szóló 1871. évi 51. tc. szüntette meg a közösségeknek azt a hagyományos rendszerét, amelyben a település minden lakóját egyenlő rész illette meg a közföldekből.⁷

A közös tulajdon és haszonvétel sajátos formája, szervezeti kerete a feudalizmus korában a *nemesi közbirtokosság*, amely magában foglalta mindazokat a javakat, amelyeket nem volt értelme felosztani, mert gazdaságatlan egységek jöttek volna létre. Kezdetlegesebb formái a 17. században önszerveződéssel alakultak ki, és a 18. században váltak általánossá. Létük az egyre inkább aprózódó nemesi örökségek miatt vált szükségessé. A több nemes tulajdonában lévő településeken a *compossessoratus* közös tulajdonlást és haszonvételt szolgáló gazdasági szervezet volt. Hagyományosan közösen használták az erdőket, legelőket, halászó vizeket és a vadászati jogot, továbbá a regálékat (kocsmáltatás, mészárszék, vásártartási jog). A 18. század elején még a szántóföldek közös használata is előfordult, de sajátos módon a nemesi udvarhely, kúria és tartozékai sohasem váltak a közbirtokosság részévé. A *compossessoratus* főként a birtokos nemesiség szervezete, de tagjai lehettek a jobbágysággal nem rendelkező, egy teleknyi földdel bíró un. kuriális nemesek vagy az armalisták. A közbirtokosságok többsége egy településen belül működött, de több falura kiterjedő nemesi közbirtokosságok is voltak.⁸

A nemesi közbirtokosságok működését nem szabályozták országos érvényű törvények, szervezeti formájukra, vagyonkezelésükre, képviselőikre a szokásjogilag befolyásolt megállapodások voltak az irányadóak. Az érdekeltek időről-időre meghatároztak bizonyos szabályokat, amelyeket önkéntesen kötelezően megtartottak. Hevesen 1739-ben, Besenyőtelken 1730-ban és 1769-ben kötöttek *transactiot*, egyezséget a közösből lévő területek használatáról.⁹ Az 1836. évi 12. tc. lehetővé tette a közös haszonvételek birtokarányos felosztását. Elsősorban az elszegényedés miatt egyre többen éltek ezzel és eladván részüket, majd a regálék maradványainak az eltűnésével a 19. század végére a nemesi közbirtokosságok jórészt felszámolódtak. Az erdő és legelő azonban a legtöbb helyen továbbra is közös maradt, és a polgári korszakban hozott törvények nyomán megalakult vagyonszövetségek keretei között működtek akár a 20. század közepéig.¹⁰

A továbbiakban vizsgáljuk meg, hogy a falvak erdő- és legelőhasználatának szabályozására milyen gazdasági közösségek alakultak és működtek a 19. század végétől a 21. század elejéig!

---

⁷ Tagányi Károly 1950. 1896–1908. I. V., Garda Dezső 2002. I. 54–66., Kádár Zsombor 1993. 48–54.

⁸ Paládi-Kovács Attila 2000. 139., Kósa László 2001. 18., 150., Petercsák Tivadar 2008. 19–20.

⁹ Tárkányi Szűcs Ernő 1981. 516., Petercsák Tivadar 2008. 57., 60.

¹⁰ Kósa László 2001. 151–152., Petercsák Tivadar 2008. 21–22.

Paraszti erdő- és legelőközösségek, a volt úrbéreszek közbirtokosságai

A volt úrbéreszek közbirtokossága a földesúr és a jobbágyok, valamint a zsellérek közötti jogviszony (úrbériség) megszűnése után létrejött birtokközösségi forma. Az 1848-as jobbágyfelszabadítás véget vetett az úrbériségnek, és a jobbágy szabad tulajdonosa lett az általa művelt földnek, ugyanakkor rendezetlenül maradt az erdő és a legelő ügye. Az 1853-as úrbéri pátenstette kötelezővé az erdő és a legelő elkülönítését a volt földesúr és az úrbéreszek között. Az egy jobbágytelekre eső erdő és legelő mennyiségét a megyénként felállított úrbéri bíróságok a jobbágyi szolgáltatások és haszonvételek alapján állapították meg úgy, hogy nyolc zsellér számára egy egész telek utáni legelőt és erdőt számítottak.¹¹

A tagosítási és elkülönítési perek után a volt úrbéreszek számára külön kimérték az erdőket és legelőket, amelyek osztatlan közös tulajdonukban és használatukba kerültek. A középkori földközösségek, a székely faluközösségek és közhavasok, valamint a nemesi közbirtokosságok gyakorlatával szemben, ahol a helyi szokásjog határozta meg a közös erdő- és legelőhasználat részleteit, a 19. század végén megalakuló paraszti gazdasági közösségek számára az országos törvények biztosítottak egységes szervezeti keretet. A mindenkori államhatalom e törvények révén igyekezett folyamatosan modernizálni, a szakszerű erdő- és legelőgazdálkodás, a természetvédelem céljait, valamint az erdő- és legelőtulajdonosok egyéni érdekeit a közösségi szervezet keretei között biztosítani.¹²

Az 1871. évi 53. tc. szerint a volt úrbéreszeknek kihasított erdőket mint közösségi erdőket kell kezelni, és gazdálkodásuk felett elrendelte a hatósági ellenőrzést. Az 1879. évi 31. tc., az erdőtörvény mind a nemesi közbirtokosságoknál, mind a volt úrbéreszek erdőterületein az üzemterv szerinti közös gazdálkodást írta elő. Az 1898. évi 19. tc. rendelkezett a közös erdők szabályszerű gazdálkodásáról, az osztatlan tulajdonban lévő, közösen használt erdők ügyeit a közös birtokosok gyűlése intézi. Ez még nem változtatta át jogi testületté az erdőtulajdonosok közösségét. A legelőket sokfelé szántóföldnek törték fel, és ez a 19. század végére katasztrofális hatással volt az állattenyésztésre. Ezért az 1894. évi 12. tc. korlátozta a közös legelők felosztását, és rendelkezett a legeltető közösségek szervezéséről. Az 1913. évi 10. tc. mondta ki, hogy a közbirtokosságok legeltetésben érdekelt tagjaiból legeltetési társulatokat kell szervezni. A közös legelő tulajdonosa a társulat volt, ahol az egyes tagok illetőséggel rendelkeztek. A közös erdők esetén az 1935. évi 4. tc. rendelte az erdőbirtokossági társulatok megalakítását, ahol az erdő tulajdonosa a társulat, a tagok itt is használati illetőséggel rendelkeznek.¹³

¹¹ Für Lajos 1965. 108–139., *Petercsák Tivadar* 2009. 110.

¹² *Petercsák Tivadar* 2000. 623.

¹³ Összefoglalóan l: *Petercsák Tivadar* 2009. 111–112.

A felsorolt törvények nyomán ugyan országosan egységes szervezeti rend szerint jöttek létre a volt úrbéresek gazdasági közösségei, de a mindennapi gyakorlatot a helyi természeti-gazdasági-társadalmi sajátosságok, a korábbi földközösségi hagyományok, így a nemesi közbirtokosságok példái tették változatossá és egyedivé. Az egy-egy településen autonóm gazdasági testületként létező közbirtokosságok erdő- és legelőkezelési gyakorlatát, a faosztás módját, a legeltetés helyi rendjét, a pásztorok alkalmazását és juttatásait nagyban befolyásolták a lokális tradíciók. A paraszti erdő- és legelőközösségek mindennapi gyakorlatában a sokszor több évszázados hagyományok a 20. század végén is megfigyelhetők, ugyanakkor a változásokhoz és lehetőségekhez igazodó folyamatos megújulás, modernizáció is jellemző e szervezetekben.

Észak-magyarországi kutatásaim alapján megállapítható, hogy a régióban a 19-20. század fordulóján már minden faluban működött a közös erdő- és legelőhasználatot szabályozó szervezet, helyi elnevezésekkel *birtokosság*, *úrbéres birtokosság*, *volt úrbéres birtokosság*, *közbirtokosság*. Az első világháború miatt csak az 1920-as évektől alakultak át ezek a szervezetek – az 1913. évi 10. tc. alapján – *legeltetési társulatokká*, majd az 1935. évi 4. tc. szerint *erdőbirtokosságok*, *erdőbirtokossági társulatok* is létrejöttek.¹⁴ A volt úrbéresek közbirtokosságai a helyi adottságok alapján vagy együttesen szabályozták a közös erdő és legelő használatát vagy csak a legeltetést koordinálták. A kis határu falvakban általában egy szervezet működött, amit a falu népe *közbirtokosságnak* hívott, de hivatalosan erdőügyekben *erdőbirtokosságnak*, legelőügyekben *legelőtársulatak* neveztek. A nagyobb településeken a korábbi rendi választóvonalak mentén külön szervezetet alakítottak az egykori jobbágyok (*telkes gazdák*, *tehenes gazdák*, *volt úrbéres gazdák birtokossága*), a zsellérek (*zsellér közbirtokosság*, *nincstelenek legelőtársulata*, *gyalogtársaság*). Érdekes momentum, hogy a Zempléni-hegységben lévő *újhutai volt zsellérek közös erdeje közbirtokosság* – amely még az 1970-es években is működött – tagjai 1978-ban már szégyellték és megalázásnak tartották a *zsellér* jelzőt, ezért írásban kérték a Járási Földhivaltól, hogy szervezetüket ezután *újhutai közbirtokossággként* tartsák nyilván. Ezzel ellentétes volt a hozzáállás a polgári törvények alapján még a 20. század közepén is létezett nemesi közbirtokosságok esetén. Büszkén őrizték a valamikori jogállásra utaló jelzőt (*Ivádi Nemesi Közbirtokosság Legeltetési Társulata*, *Vörösberényi Nemesi Erdőbirtokossági Társulat*).¹⁵

---

¹⁴ L: Petercsák Tivadar 2008. 122–123.

¹⁵ Petercsák Tivadar 2008. 123–128.

Paraszti társaságok, társgazdaságok, birtokosságok, közösen vásárolt erdők

Már a 19. század végétől, de zömmel a 20. század első felében országszerte előfordultak a közös szántóföld-, erő- és legelővásárlások nyomán létrejött gazdasági közösségek. Ezek különösen nagy számban jellemzőek Észak-Magyarországon. A 20. század elejétől az Északi-középhegység több falujában megfigyelhető, hogy a lakosok összefogva közösen vásároltak erdőt, legelőt és szántóföldet a település határában birtokos uradalmaktól. A hegyvidék lakói az erdővásárlás révén akartak a faeladásból jövedelemhez jutni, s ezért többen Amerikába kivándorolva keresték meg a vásárláshoz szükséges pénzt. Nógrád megyében a 19. századvégi legelőfeltörések miatt megcsappant legelők pótlása motiválta az állatok számára nélkülözhetetlen legelők vásárlását. A közös vásárlások eredményeként szerzett szántóföldeket családonként különmérték, de az erdőket és legelőket osztatlanul, közösen használták.¹⁶ Ennek a közösségi használatnak nem ismertek törvényi előírásai, valószínűbb, hogy a volt úrbéresek már helyben működő közbirtokosságait vették alapul, helyi jogszokásként integrálták az állami szabályokat.¹⁷ A Zempléni hegység belső falvaiban szinte mindenütt létesült a közös erdő kezelésére egy-egy *birtokosság*, *birtok*, *erdőbirtok*, amelyet a vásárlási szerződésben első helyen szereplő gazdáról neveztek el (pl. *F. Szűcs és társai birtokosság*, Mogyoróska). Máshol az megvett erdő eredeti tulajdonosának a neve szállt az új birtokosságra (*Rácz-féle birtok*, Egerbocs; *grófbirtokosság*, Szentbékakála). Elnevezhették a vásárolt erdőterületről is (*Károlyvári erdőbirtokosság*, Gyöngyösoroszi). Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a két világháború között 44 közös vásárlás révén alakult birtokosság működött.¹⁸ Nógrád megyében 1957-ben 116 társulatot tartottak nyilván, amelyek a 20. század első felében történt közös vásárlások eredményeként jöttek létre. Karancsesziben hét nagyobb vásárlás volt, melyek után legeltetési vagy erdőbirtokossági társulatokat szerveztek (pl. a *poklyosi legeltetési társulatot* az Alvéken lakó 30-35 ember alapította a Poklyos dűlőben vett 200–250 holdas erdei legelőn).¹⁹

Poroszlón a 19. század végétől az 1940-es évekig történt föld- és legelővásárlások nyomán alakult pl. a *Károlyi*, *Hordódi*, *Csapói társaság*. Hevesen nem voltak a törvény szerint megszervezett legelőtársulatok, hanem a különböző határrészekén birtokos gazdák a szántóföldjeik közötti laposabb gyepeket meghagyták közös legelőnek, s azok használatára *legelő társaságot*, *társgazdaságot* alakítottak (pl. *Verczei legelőtársaság*).²⁰

---

¹⁶ *Petercsák Tivadar* 2010. 133.

¹⁷ *Szilágyi Miklós* 2011. 13.

¹⁸ *Petercsák Tivadar* 1987. 131–134., *Gelencsér József* 1982. 305.

¹⁹ *Petercsák Tivadar* 2008. 149–150.

²⁰ *Kovács Károly* 1994. 145–158., *Petercsák Tivadar* 2001. 381–382.

OFB társaságok, társulatok

Ezek a szervezetek a Nagyatádi-féle földreform során juttatott területek közös működtetésére jöttek létre. Az 1920. évi 36. tc. alapján az Országos Földrendező Bizottságok (OFB) kedvező hitellel juttattak szántóföldet, erdőt és legelőt a rászorulóknak. A szántókat családonként birtokolták, a legelőket és erdőket viszont osztatlanul közösen használták. Poroszlón hadirokkantak, hadiözvegyek, földnélküliek jutottak 800 kat. holdnyi területhez, és a már működő paraszti társaságok mintájára megalakították a *jogosult társaságot*, amit *OFB társaságnak*, illetve *nagy jogosult társaságnak* is neveztek, megkülönböztetve az 1922-ben alakult *kis jogosult társaságtól*. Nógrád megyében Hollókőn, Dorogházán, Nógrádsípeken, Nógrádkövesden, Nógrádmarcalin alakult *OFB erdőbirtokossági társulat*, Abaúj-Torna megyében pedig az 1930-as években nyolc OFB legelő használatára alakult *újbirtokosság* működött.²¹

Új birtokosság, új közbirtokosság

A hegyvidéki falvakban az 1945-ös földosztáskor az uradalmi birtokokból nem tudtak elegendő szántót biztosítani a szegényeknek, nagycsaládosoknak, ezért erdőt, legelőerdőt juttattak a jogosultaknak. Az erdők a 111 237/1946. FM rendelet alapján azonban csak osztatlanul, egyben voltak kiadhatók, és a jogosultak kötelesek voltak erdőbirtokossági társulatot alakítani. Baranya megyében 38 ilyen társulat alakult 2426 kat. hold területen.²² Borsod-Abaúj-Zemplén megyében Füzér 580 kat. hold, Kishuta 395 kat. hold, Háromhuta és Komlóska 390-390 kat. hold, Varbóc 17 kat. hold erdőhöz jutott.²³ A közös erdők kezelésére alakult szervezeteket hivatalosan *új erdőbirtokossági társulatnak*, *újjonnan földhözjutottak (UFOT, UFET) társulatnak* nevezték. A falvakban *új erdőbirtokosság*, *újerdő közbirtokosság*, *új birtokosság* vagy egyszerűen *juttatott erdő*, *újerdő*, de pl. Felsőtárkányban *poletár erdő* a nevük.²⁴

A 20. század első felében az egykori úrbéresek közbirtokosságai mellett egy-egy faluban egymás mellett több erdő- és legelőközösség is működhetett, és egy-egy gazda egyszerre akár mindegyiknek a tagja lehetett a valamikori úrbéres viszony alapján, erdő- és legelőjog öröklése és területek közös vásárlása révén. A szervezeti elkülönülés mellett a településen belüli alkalmi vagy rendszeres együttműködés is előfordult: pl. közösen fogadtak pásztort állataik mellé.²⁵

²¹ Kovács Károly 1994. 154–155., NML. XXVII-51., BL M. IV.B–409.

²² Kollwentz Ödön 1978. 13.

²³ Járasi Lőrinc 1997. 233.

²⁴ Petercsák Tivadar 2008. 151–152.

²⁵ Petercsák Tivadar 2007. 346.

A közbirtokosságok megszűnése és átalakulása a 20. század második felében

A második világháború után megjelenő törvények hatására először a polgári korszakban létrejött legeltetési társulatok veszítették el létjogosultságukat. Az 1946. évi 9. tc. és a 146 800/1948-as, valamint a 147 000/1948. sz. FM rendeletek szerint a legeltetési társulatok legelőit a földműves-szövetkezetek, illetve a községek tulajdonába kell adni.²⁶ Heves megyében 26 földműves-szövetkezet alkotta meg 1948. július 3. és 1949. június 14. között a rendelet alapján kötelező legelőrendtartását. A földműves-szövetkezetekhez és a községekhez került a legeltetési társulatok minden vagyona (istállók, apaállatok).²⁷ A legeltetési társulatok funkcióját 1950-től a községi tanácsok mellett megalakult legeltetési bizottságok vették át, a termelőszövetkezetek létrejöttével pedig ezek is szükségtelessé váltak.

A politikai változások az erdőbirtokossági társulatok életére is kihatottak a második világháború után. 1945-ben a 10 kat. holdnál nagyobb használati illetőségek 10 holdon felüli része a magyar állam tulajdonába került. 1952-ben az erdőbirtokossági társulati erdőket a hozzájuk legközelebb eső állami erdőtesthez csatolták és velük együtt üzemtervezték. Ezzel az erdőbirtokossági társulatok nem oszlottak fel, de elvesztették önállóságukat. Az 1956-os forradalom csak néhány évre biztosíthatta az erdőbirtokosságok újbóli önállóságát. 1960-ban befejeződött a mezőgazdaság szocialista átszervezése, ami a legeltetési társulatok után az erdőbirtokossági társulatok felszámolásával is járt. Az 1961. évi 7. törvénnyel a társulati erdők legnagyobb része a termelőszövetkezetek használatába került. Ekkor az ország teljes erdővagyona 2 318 500 kat. hold volt, amiből az erdőközösségek 320 000 kat. hold erdővel rendelkeztek, ami az ország teljes erdőállományának 14%-át alkotta.²⁸ A fenti törvény értelmében a termelőszövetkezeti községekben és városokban 1962. július 1-vel megszűntek az erdőbirtokossági társulatok. A volt társulati tagok tulajdonjoga megmaradt, de arányrészüket termelőszövetkezeti használatba kellett adni.²⁹ Országosan 1963–1964-ben került sor az erdőbirtokossági társulatok felszámolására: Baranya megyében 344, Heves megye pétervásárai járásában 28 társulat szűnt meg.³⁰ Az 1961. évi erdőtörvény szerint a volt erdőbirtokossági tagok tulajdonjoga megmaradt az erdőhöz, a termelőszövetkezeteknek csak a használatába került. Az eredeti tulajdonviszonyok azonban az évek múltával elmosódtak, formálissá váltak, mert a termelőszövetkezetek az erdőgazdálkodás eredményét nem osztották fel a tulajdonosok között.

²⁶ Az 1946. évi Országos Törvénytár, Magyar Közlöny 1948. II. 97–98., 937–943.

²⁷ HML. IV-414/17., HML. V-206/11. 193–194.

²⁸ Kollwentz Ödön 1986. 361.

²⁹ Kollwentz Ödön 1978. 16.

³⁰ Kollwentz Ödön 1978. 22., HML. IV-414/17.

A fenti országos törvények alapján néhány észak-magyarországi – nem termelőszövetkezeti községben és városban – tovább működött az erdőbirtokosság az állami erdőkezelés keretében. Ilyen volt pl. az ózdi *Sajóvárkonyi Új Erdőbirtokosság*.

Az 1980–90-es évek fordulóján lezajlott társadalmi-gazdasági átalakulás a mezőgazdasági – s azon belül az erdővel kapcsolatos – tulajdonviszonyokat sem hagyta érintetlenül. A mintegy 700 000 hektár magántulajdonban lévő erdő és akár félmilliónyi erdőtulajdonos számára, valamint az erdők szakszerű fenntartásához és üzemeléséhez új szervezeti kereteket kellett biztosítani. Az 1994. évi 43. törvény az újonnan alakuló *erdőbirtokossági társulatokat* az erdőtulajdonosok önkéntesen választott szervezeteként fogalmazza meg. Az új szervezet meg egyezik a régivel abban, hogy jogi személy, választott önkormányzat vezeti, a tagokat tulajdonhányaduk arányában illetik a javak szedése és a terhek viselése, valamint üzemterv szerinti erdőgazdálkodási kötelezettség áll fenn. Lényeges különbség, hogy az új törvény szerint az erdő tulajdonosai a társulati tagok, a társulatnak használati joga van (de a társulatnak saját erdőtulajdona is lehet). A társulat erdőgazdálkodásra kötelezett tulajdonosainak erdőgazdálkodó szervezetet kell alapítaniuk.³¹ Ózdon 1995. február 20-án fogadták el a *Sajóvárkonyi Új Erdőbirtokossági Társulat* alapszabályát, Kiskunmágyar szintén 1995-ben alakult meg a *Mátra-Csurgyói Erdőbirtokossági Társulat*.³² Heves megyében 2000 végén már 59 erdőbirtokossági társulat működött 11 075,3 hektár területen.³³

Hagyományos elemek és változások a 20. századi közbirtokosságok működésében

Az előzőekben nyomon követhettük a különböző típusú közbirtokosságok megalakulását, a törvények szerinti átalakulását és a rendszerváltozások nyomán bekövetkezett megszűnésüket, illetve az erdőbirtokosságok újraszerveződését. A továbbiakban nézzük meg a különböző típusú gazdasági közösségek szervezeti kereteiben, napi működésében, valamint a közösségi erdő- és legelőhasználatban meglévő – sokszor évszázados hagyományokat továbbvivő – elemeket és a modernizációs törekvéseket!

Szervezeti keretek

A paraszti közbirtokosságok, az erdő- és legelőtársulatok létét jogi szabályozás legitimálta. Országosan egységes mintaszabályzatukat az 1894. évi 12. tc. határozta meg, s ez alapján voltak kötelesek szervezési szabályzatot, legelő- és

³¹ Az erdőbirtokossági...1994. 7.

³² Énekes László (1922) közlése, Ózd-Sajóvárkony és a társulat alapszabálya; Koncsos Sándor elnök-polgármester közlése, Kiskunmágyar.

³³ Kondor István, az Állami Erdészeti Szolgálat Egri Igazgatósága vezetőjének adatai, 2001.

erdőrendtartást alkotni, üléseikről jegyzőkönyvet vezetni, pénztárnaplót alkalmazni. Kezdetben kézzel írták a szabályzatokat, rendtartásokat, de az 1920-as évektől előrenyomtatott füzeteket adtak ki a legeltetési és erdőbirtokossági társulatok részére, amelyeket a helyi viszonyoknak megfelelően töltöttek ki.³⁴ A 19. század végén megalakult gazdaközösségek vezetője még a községi bíró volt, majd a jogképes szervezetek a község politikai vezetésétől elkülönülten, autonóm gazdasági közösségként 1949-ig a birtokos parasztság érdekvédő testületei is voltak. Belső szabályaik alapján ezek a paraszti közösségek a tradicionális önkormányzatok sajátos típusai, amelyekben a jog normatív és egységesítő törekvései mellett – és sokszor ellenére – a helyi szokások és szokásjogi szabályok színezték, differenciálták a működésüket.

A paraszti erdő- és legelőközösségek napi gyakorlatában, szervezeti felépítésében sok hasonlóságot mutatnak az évszázadokkal korábbi nemesi közbirtokosságokkal. Mindkét esetben a gazdaságosság és a praktikus szempontok alapján osztatlanul közös tulajdonban és használatban voltak a széttagolva nehezen kezelhető javak, az erdők és a legelők. Ezek hasznából mind a nemesek, mind a polgári korszak parasztjai birtokuk arányában részesedtek, és ennek megfelelően járultak hozzá a közös vagyron működtetéséből adódó költségekhez. Mind a nemesi, mind a paraszti közbirtokosságokban a tagokat reprezentáló közgyűlés a legmagasabb szintű fórum, ez hozta a legfontosabb döntéseket. A napi ügyeket szervező és bonyolító választott tisztségviselők változó elnevezésekkel, de hasonló feladatkörrel a nemesi közbirtokosságoktól kezdve a 20. század közepéig meglévő különböző típusú erdő- és legelőközösségekben, illetve az ezredfordulón alakult új erdőbirtokossági társulatokban napjainkig léteznek. A 20. században már polgári törvények alapján működő volt nemesi közbirtokosságok is *elnököt, pénztárost és jegyzőt* választanak a korábbi *direktor, kormányzó, perceptor* vagy *számtartó és nótárius* helyett. A második világháború után alakult új közbirtokosságokban a közösségi adminisztrációt sok esetben már *titkár* végezte, a közelmúlt erdőbirtokossági társulatainál pedig *gazdaságvezető* intézi a pénzügyeket.³⁵ A 20. század során több közbirtokosság alkalmazott a helyi közigazgatásban dolgozó segédjegyzőt vagy a tanítót jegyzői feladatok ellátására, ahol a jogi ismereteknek és a jó fogalmazási készségnek fontos szerepe volt. Ez még az 1990-es években működő szarvaskői és sajóvárkonyi közbirtokosságnál is jellemző. A volt úrbéreses közbirtokosságainak szervezeti felépítése a közös vásárlások és földjuttatások révén alakult gazdasági közösségek számára is mintát jelentett, hiszen a tisztségviselők megnevezése hasonló.

A középkorig visszanyúló hagyománya van az erdő- és legelőhasználathoz kapcsolódó *bíró* tisztségnek. A nemesi közbirtokosságokban az erdő felügyeletére és a fakivágási engedélyek kiadására a közbirtokosok maguk közül *erdőbírót*

---

³⁴ HML.V-270/9. 1.

³⁵ *Petercsák Tivadar* 2007. 350., 2008. 243–244.

választottak. Mind a nemesek, mind az úrbéresek csak az erdőbíró *hírével* (engedélyével) mehettek az erdőre fáért. Az Ung megyei Csicseri atyafiság Csicserben három, Vajánban két erdőbírót választott.³⁶ A 18. századi székely falutörvények is említik az *erdőbíró* tisztséget, aki az erdőpásztorokat és erdő-óvókat felügyelte.³⁷ Erdőbíró Gyöngyösön is volt a 19. század közepén.³⁸ A 20. századi közbirtokosságokban általában az *erdőgazda* feladata volt a közös erdő felügyelete, a fakitermelés és faosztás, de az állattartáshoz kapcsolódó teendőket intéző *kondásbíró*, a legelőket, réteket felügyelő *pusztabíró*, *mezőbíró* megnevezése évszázados hagyományokat őriz.³⁹

A közbirtokossági gyűlések összehívása dobszóval történt, amiért a falusi kisbíró külön díjazásban részesült. Az 1930-as években már többfelé írásos meghívóval hívták össze a közgyűlést. Mezőtárkányban évente 5 pengőt fizettek a pásztoroknak, akik a meghívót széthordták a tagoknak. Az 1940-es években Bogácson a meghívót a községháza hirdetőtábláján is kifüggesztették, de ezzel együtt a hagyományos módon háromszor ki is doboltatták.⁴⁰ A közgyűléseken a tagok használati illetőségük arányában szavaztak, de ezt a gyakorlatot a második világháború után az 1130/1949. sz. kormányrendelet megszüntette, s ezután már minden közbirtokossági tag egyetlen szavazattal rendelkezett.⁴¹

Erdő- és legelőhasználat

A volt úrbéres közbirtokosságok tagjai az osztatlan közös erdőből és legelőből a birtokuk arányában járó *illetőség*, *erdő- és legelőjog* arányában részesedtek. Az Alföldön legelőjog értelemben használták még a *járás*, *legelőjárás* vagy *tehénjárás* kifejezéseket is. A jogok eredetileg a szántóföldhöz, a telki állományhoz kapcsolódtak, vagyis a jobbágyfelszabadítást követő erdő- és legelő-elkülönítéskor egy-egy gazdának a birtoka nagysága után az osztatlan közös területből ráeső eszmei értéket jelentett. Az Északi-középhegység falvaiban általában egynyolcad telek, *fél kvárta*, illetve *fél fertál* után járt egy illetőség.⁴² Ugyanennyi volt az erdőjog alapja a Zala megyei Szilvágyon, de Veszprém megyében egy *fertály* (1/4 telek) után kaptak egy erdőjogot.⁴³ Könnyebb volt az erdő- és legelőhasználatot, a faosztást megszervezni, ha a helyi birtokviszonyokat, a sok résztelket és a nagyszámú zsellért figyelembe véve minél kisebb esz-

---

³⁶ Tagányi Károly 1896. I. 174–175., 479.

³⁷ Imreh István 1983. 265.

³⁸ HML. Gyvl. LI/50.

³⁹ Petercsák Tivadar 2008. 137.

⁴⁰ Petercsák Tivadar 2008. 140.

⁴¹ Kollwentz Ödön 1986. 361.

⁴² Petercsák Tivadar 1992. 60–62., 2003. 140., *Fél Edit* – Hofer Tamás 1997. 34., Szabó István 1979–80. 211.

⁴³ Hegyi Imre 1975. 499.

mei egységeket állapítottak meg. Ugyanakkor több faluban a zsellérek házanként kaptak egy *zsellérjogot*.

A gyermekek az erdő- és legelőjogot a szántófölddel együtt örökölték, de sokfelé megfigyelhető, hogy a jog különválva szabadon adható és vehető is. A 20. század első felében Borsodnádason 10 mázsa búzáért, Felsőtárkányban 120 pengőért, Baskón pedig egy tehén áráért adták el az erdőjogot. Átányban az 1930-as évek végén 300 pengőért kelt el egy tehénjárás, amikor egy kis hold szántóért 600 pengőt adtak.⁴⁴ Örökléskor a gyerekek egyformán részesedtek a jogból, ezért idővel nagyon sok töredékjog keletkezett. Emiatt a Dunántúl középső vidékén és a Duna-Tisza közén a holdjogokban való számolás váltotta fel a telekjogot. Ennél minden hold szántóföldhöz tartozott egy eszmei erdőjogrész.⁴⁵ Ezt az elvet követték a közösen vásárolt erdők és legelők, valamint a földosztáskor kapott erdők használatakor, hiszen a vásárolt vagy kapott terület-rész megállapított holdegysége (1-5-10) alapján kaptak egy *részt, részarányt, részvényt*. Az 1994 után megalakult új erdőbirtokossági társulatoknál az erdő tulajdonrészeket *aranykorona* érték szerint tartják nyilván (1 aranykorona : 0,45 hektár).⁴⁶

A különböző típusú erdő-közbirtokosságok szinte napjainkig élő hagyományos eleme az erdő fájának nyilas osztása, vagyis a sorsolással történő faosztás. Az előzményeknél már utaltunk ennek középkori gyökereire. Az osztás műveletére mondták, hogy *megnomerázták, kinomerázták, nyilasták* vagy *kinyilasták* a fákat. Ezek a kifejezések azt jelzik, hogy a tagok között számozott vagy megjelölt területet, illetve fát osztottak szét. Észak-Magyarországon a 19. század végétől az 1970-es évekig a faosztás különböző formában történt. Tarvágáskor a közbirtokosság tagjai joguk arányában egy-egy erdőrészt kaptak, amit maguk vágtak ki. Ritkításnál és gyéritésnél az álló fákat számozták meg, és elosztás után az vágta ki, akinek a sorsolás révén jutott. A két világháború közötti évtizedekben már a legtöbb közbirtokosságban először a tagokkal vagy favágókkal kitermeltették a tűzifát, és *méterbe* vagy egyforma méretű *rakásba, hosszba* rakva osztották szét. Az épületre és szerszámfának való szebb példányokat azonban még ekkor is lábon sorsolták ki.⁴⁷ A lábon álló fák területi osztásánál a vezetőség először annyi *nyilast* alakított ki, ahány erdőjog összesen volt a faluban. A nyilas határán álló, illetve a ritkításkor kivágható fák oldalát kéz magasságban megcsapták, kérgét lehántva ceruzával vagy ecsettel ráírták a nyilas számát. Diósgyőrben az 1920-as, 30-as években az állami erdészetenél látott *bélyegző kalapáccsal* jelölték meg a fákat. Az egy nyilasba tartozó szálfák értékét egyenként megbecsülték, hogy megközelítően azonos értékű fa kerüljön egy-egy területre. Vastagabb fából 1–2, közepesből 5–6, dongafából 10–12 is kerülhetett

⁴⁴ *Petercsák Tivadar* 2008. 212., *Fél Edit – Hofer Tamás* 1997. 35., 485.

⁴⁵ *Hegyí Imre* 1975. 495–500.

⁴⁶ *Petercsák Tivadar* 2000. 629–631.

⁴⁷ *Petercsák Tivadar* 2011. 241.

egy illetékre. Az egy nyilashoz tartozó szálfák ugyanazt a számot kapták. A közbirtokossági pénztáros vezette a listát, amelyen feltüntették a nyilas számát és azt, hogy abban hány fa található.⁴⁸

Mind az erdőterület, mind a lábon álló, illetve kitermelt fa elosztása a *nyílhúzás* során történt. Észak-Magyarországon a 20. században a nyíl már egy számozott cédula, amelynek sok faluban *nyíl* a neve. Máshol *cédulának*, *fahúzási cédulának* hívják, de előfordul, hogy mindkét terminológiát használják egy településen. Saját gyűjtéseim során 1983-ban még a fából készült nyílra is emlékeztek Bükkszéken, Bogácson, Gyöngyösorosziban és Borsodnádason. Ezek Bükkszéken ujjnyi széles deszkalapocskák, Gyöngyösorosziban megfaragott fapálcikák, Borsodnádason 10–20 cm hosszú vesszők voltak. Bükkszéken a falapocskákra írták a nyilas számát.⁴⁹ A *nyílhúzást*, *fanyilazást* télen tartották gyűlés keretében. A vezetőség annyi papírcédulát készített, ahány erdőjog összesen volt, s minden *cédula* (*nyíl*) egy-egy nyilasnak felelt meg. Minden jogos annyiszor húzott, ahány erdőjoggal rendelkezett. A töredékjogosok többen összeálltak, és a nyílhúzás után egymás között osztották el a fát.⁵⁰

A Dunántúlon is él a nyílhúzás, cédulahúzás emléke. A Veszprém megyei Alsóörs nemesi közbirtokosságában a 19. században faosztáskor a nemesi birtok szerinti *nyilasokat* mértek. A 20. század közepén a törvények alapján működő közbirtokosság vezetősége az *allézés* vagy *numerázás* során jelölte ki az erdészeti által kivágásra engedélyezett erdőrészen a nyilasokat. Az egyes parcellák szélén álló *jelfákra* került a nyilas száma 1-től 99-ig, mert ennyi joggal rendelkeztek a faluban. A cédulahúzáskor a sors döntötte el, hogy kinek melyik nyilas jut. A papírcédulán szerepelt a nyilas száma és a közbirtokosság pecsétje. Régebben a lakóházak sorrendje szerint, a 20. század közepén már névsor szerint húzták a cédulákat.⁵¹

Az 1945-ös földosztás után alakult új erdőbirtokosságoknál már nem mindegy, húztak sorsot, hanem pl. Ózd-Sajóvárkonyban a tag az erdőgazdától kapott számozott cédulája alapján választhatott az erdőn berakott köbméternyi farakásokból. Ugyanakkor a 20. század végi új erdőbirtokossági társulatokban is alkalmazták az archaikus nyílhúzást, mint pl. Kisnánán. Itt gyérítéskor favágó vállalkozóval vágatják ki a fát, majd *nyilasokat* (parcellákat) kialakítva papírcédulák (*nyíl*) segítségével kisorsolják, hogy a tagok melyik parcelláról gyűjthetik össze a kivágott fát.⁵²

⁴⁸ Máday Gyula 1965. 135., *Petercsák Tivadar* 1981. 48., 1989. 250.

⁴⁹ *Petercsák Tivadar* 2008. 217–218. Tárkány Szűcs Ernő 1944-ben Körösfőn írta le a rétek nyilas osztását, ahol a jogtulajdonos nevével és tulajdonjegyével ellátott deszkalapocskával sorsolták ki a parcellákat. *Tárkány Szűcs Ernő* 1981. 698–704.

⁵⁰ *Petercsák Tivadar* 2011. 243.

⁵¹ *Jablonkay Géza* 1968. 180–203., 188., 200.

⁵² *Petercsák Tivadar* 2008. 219., 244.

A paraszti állattartás nélkülözhetetlen szakemberei voltak a pásztorok, akiket a falvakban a közbirtokosságok alkalmaztak. A 20. században már mindenütt elterjedt az írásos szerződés kötése (*konvenció*s, *kommenciós levél*), amelyben rögzítették az alkalmazás idejét, a végzendő munkát és a pásztor bérét. A 20. század közepéig a bérelemek között a természetbeni javak, a terményjáradék (gabona) volt a meghatározó, amihez szántóföld, tehéntartási lehetőség, krumpli, bab, kenyér vagy sorban kosztolás, tűzifa is hozzá tartozott. A természetbeni étkeztetés sokfelé már a két világháború közötti évtizedekben kezdett eltűnni, de véglegesen a 20. század közepén szűnt meg. Az eredetileg a lábbeli munka közbeni kopásának pótlásaként járó pénzbeli kiegészítés, a *bocskorpénz* az 1930-as évektől vált nagyobb összegű rendszeres juttatássá. A 167.000/1940. sz. FM rendelet a pásztorok legkisebb évi bérét 400 pengőben állapította meg. Egyrészt tehát az állami szabályozás, másrészt a 20. század közepén bekövetkezett gazdasági-társadalmi változások hatására a pénzbeli fizetés lett a meghatározó bérezési forma. Általánosak, de falvanként sok egyedi sajátosságot hordoztak a pásztoroknak még a 20. század közepén is járó béren kívüli juttatások (bor, pálinka, kalács, lángos), amelyeket az állattenyésztés bizonyos szakaszaihoz és az esztendő jeles napjaihoz, ünnepeihez kapcsolódva sok esetben a gazdaság gyarapodását, a családok boldogulását biztosító mágikus rítusok elvégzéséért kapták a pásztorok. Ezeket az ajándékokat soha nem rögzítették írásban, azok a helyi hagyományokon, szokásjogon alapultak és jól tükrözik, hogy a falusi társadalmi hierarchia legalsó fokán álló csordásokat, kondásokat a közösség cselédjének tekintették, akiket ilyen módon is támogattak.⁵³

RÖVIDÍTÉSEK

BL M:	Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc
Gyvl:	Gyöngyös város levéltára
HML:	Heves Megyei Levéltár, Eger
NML:	Nógrád Megyei Levéltár, Salgótarján

IRODALOM

Az erdőbirtokossági...

- 1994 Az erdőbirtokossági társulatokról. Hasznos ismeretek erdőtulajdonosok számára. Budapest

Bán Péter (Szerk.)

- 1980 Magyar történelmi fogalomgyűjtemény I–II. Eger

---

⁵³ Bencsik János 1988. 603–620., Ujváry Zoltán 1975. 112–122., Petercsák Tivadar 2008. 168–197.

Bencsik János

- 1988 A pásztorház. (Az állattartó közösség „cseléd”-je Északkelet-Magyarországon.) A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXV–XXVI. 603–620. Miskolc

Fél Edit – Hofer Tamás

- 1997 Arányok és mértékek a paraszti gazdálkodásban. Budapest

Für Lajos

- 1965 Jobbágypöld-parasztföld. In: A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848–1914. (Szerk.: Szabó István) I. 33–153. Budapest

Garda Dezső

- 2002 A székely közbirtokosság I–II. Csíkszereda

Gelencsér József

- 1982 Egy sajátos erdőközösség Szentbékállán. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 16. 305–309. Veszprém

Hegyi Imre

- 1975 A népi erdőgazdálkodás jogszokásairól. In: Az erdőgazdálkodás története Magyarországon. (Szerk.: Kolossváry Szabolcsné) 490–512. Budapest

Horváth Pál

- 1960 A középkori falusi földközösségek jogtörténeti vonatkozásai. Budapest

Imreh István

- 1983 A törvényhozó székely falu. Bukarest
1999 Erdélyi eleink emlékezete. Budapest

Jablonkay Géza

- 1968 Az alsóörsi közbirtokosság, a közös gazdálkodás egy régi formája (1816–1964). Agrártörténeti Szemle XI. 180–203.

Járasi Lőrinc

- 1997 Erdőgazdálkodás Bánkúttól Nagy-Milicig. Miskolc

Kádár Zsombor

- 1993 Székelyföldi erdészeti- és faipartörténeti jegyzetek. Erdészettörténeti Közlemények XI. Budapest

Kollwenz Ödön

- 1978 A közös gazdálkodású erdők története, különös tekintettel Baranya megye erdőbirtokosságaira. Az Országos Erdészeti Egyesü-

- let Erdészettörténeti Szakosztálya Közleményei XI-XII. 5–48. Budapest
- 1986 Az erdőbirtokosságokkal kapcsolatos jogalkotás története. Az erdő 357–361.
- Kósa László*
- 2001 „Hét szilvafa árnyékában.” A nemesség alsó rétegének élete és mentalitása a rendi társadalom utolsó évtizedeiben Magyarországon. Budapest
- Kovács Károly*
- 1994 Helytörténeti dolgozatok. Poroszló
- Kristó Gyula*
- 1984 A korai feudalizmus (1116–1241). In: Magyarország Története. Előzmények és magyar történet 1242-ig. (Szerk.: Bartha Antal) II. 1007–1416. Budapest
- Mádai Gyula*
- 1965 Diósgyőri adatok a közös, népi gazdálkodás és birtoklás múltjához. Történelmi Évkönyv I. 125–143. Miskolc
- Paládi-Kovács Attila*
- 2000 Kisnemesi társadalom és kultúra. In: Magyar Néprajz VIII. Társadalom. (Főszerk.: Paládi-Kovács Attila) 138–172. Budapest
- Petercsák Tivadar*
- 1981 Az erdő szerepe a Zempléni-hegyvidék népének életében. In: Néprajzi tanulmányok a Zempléni-hegyvidékről. (Szerk.: Szabadfalvi József és Viga Gyula) 75–96. Miskolc
- 1984 Erdőhasználat Gyöngyösön és környékén a XVIII–XX. században. In: Tanulmányok Gyöngyösről. (Szerk.: Havassy Péter – Kecskés Péter) 457–506. Gyöngyös
- 1987 Közösén vásárolt paraszti erdők használata Észak-Magyarországon. In: Arator. Dolgozatok Balassa Iván 70. születésnapja tiszteletére. (Szerk.: Balázs Géza – Voigt Vilmos) 131–134. Budapest
- 1989 Erdőhasználat a Palócföldön. In: Palócok III. (Szerk.: Bakó Ferenc) 235–331. Eger
- 1992 Az erdő az Északi-középhegység paraszti gazdálkodásában (XVIII–XX. század). Debrecen
- 2000 Tradíció és modernizáció a paraszti gazdasági közösségekben. In: Paraszti múlt és jelen az ezredfordulón. (Szerk.: Cseri Miklós – Kósa László – T. Bereczki Ibolya) 619–636. Szentendre

- 2001 Népi állattartás Hevesen. In: Tanulmányok Hevesről. (Szerk.: Petercsák Tivadar és Szabó J. József) 367–407. Heves
- 2003 Nemesi és paraszti közbirtokosságok Heves megyében (XVIII–XX. század). Eger
- 2007 A közbirtokosság. Ethnographia 118. 343–357.
- 2008 A közbirtokosság. Erdő- és legelőközösségek Észak-Magyarországon. Debrecen
- 2009 A közbirtokosságok törvényi keretei. In: Jogi néprajz – Jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből. (Szerk.: Mezey Barna – Nagy Janka Teodóra) 109–115.
- 2010 Erdőbíró, erdőpásztor, kerülő. Acta Acad. Agriensis, Sectio Historiae XXXVII. 41–47. Eger
- 2011 Nyíl, nyilas, nyílhúzás. In: „...nem leleplezni, hanem megismerni és megérteni” (Romsics Ignác). Tanulmányok a 60 éves Romsics Ignác tiszteletére. (Szerk.: Gebei Sándor – Ifj. Bertényi Iván – Rainer M. János) 238–245. Eger

Szabó István

- 1979–80 Legeltetési társulatok a Tiszazugban. Szolnok Megyei Múzeumi Évkönyv 201–221. Szolnok

Szilágyi Miklós

- 2000 Gazdasági társulások, egyesületek, érdekvédelmi szervezetek. In: Magyar Néprajz VIII. Társadalom. (Főszerk.: Paládi-Kovács Attila) 558–584. Budapest
- 2011 Állami irányítás és helyi hagyomány a tradicionális gazdasági közösségekben. Acta Acad. Agriensis, Sectio Historiae XXXVIII. 9–14. Eger

Tagányi Károly

- 1896 Magyar erdészeti oklevéltár I–III. Budapest
- 1950 A földközösség története Magyarországon. Budapest

Tárkány Szücs Ernő

- 1981 Magyar jogi népszokások. Budapest

Ujváry Zoltán

- 1975 A pásztorok megajándékozásának szokásai ünnepek alkalmával. Varia Folkloristica. 112–122. Debrecen